

ФУНКЦИОНАЛНА ОЦЕНКА И ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА ПОТРЕБНОСТИТЕ ПРИ ДЕЦА И УЧЕНИЦИ СЪС СИНДРОМ НА ДЕФИЦИТ НА ВНИМАНИЕТО И ХИПЕРАКТИВНОСТ

Цветомира Ангелова

РЕЗЮМЕ

Функционалната оценка на детското развитие е важен компонент в разбирането и подкрепата на децата и ученици със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност. Тази изчерпателна оценка предоставя ценна информация за уменията, способностите и предизвикателствата, пред които е изправено едно дете/ученик в различни области на своето развитие. Чрез идентифициране на силни страни, трудностите и потенциални области за подкрепа, педагогическите специалисти могат да разработят целенасочени планове и стратегии, които да насърчат оптималното развитие и благосъстояние на детето. В статията се разглежда процеса на функционална оценка на детското развитие, ключовите области, които обхваща, и значението на този инструмент в подпомагането на развитието на децата със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност.

Ключови думи: функционална оценка на детското развитие; синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност; предизвикателства; силни страни; области на подкрепа

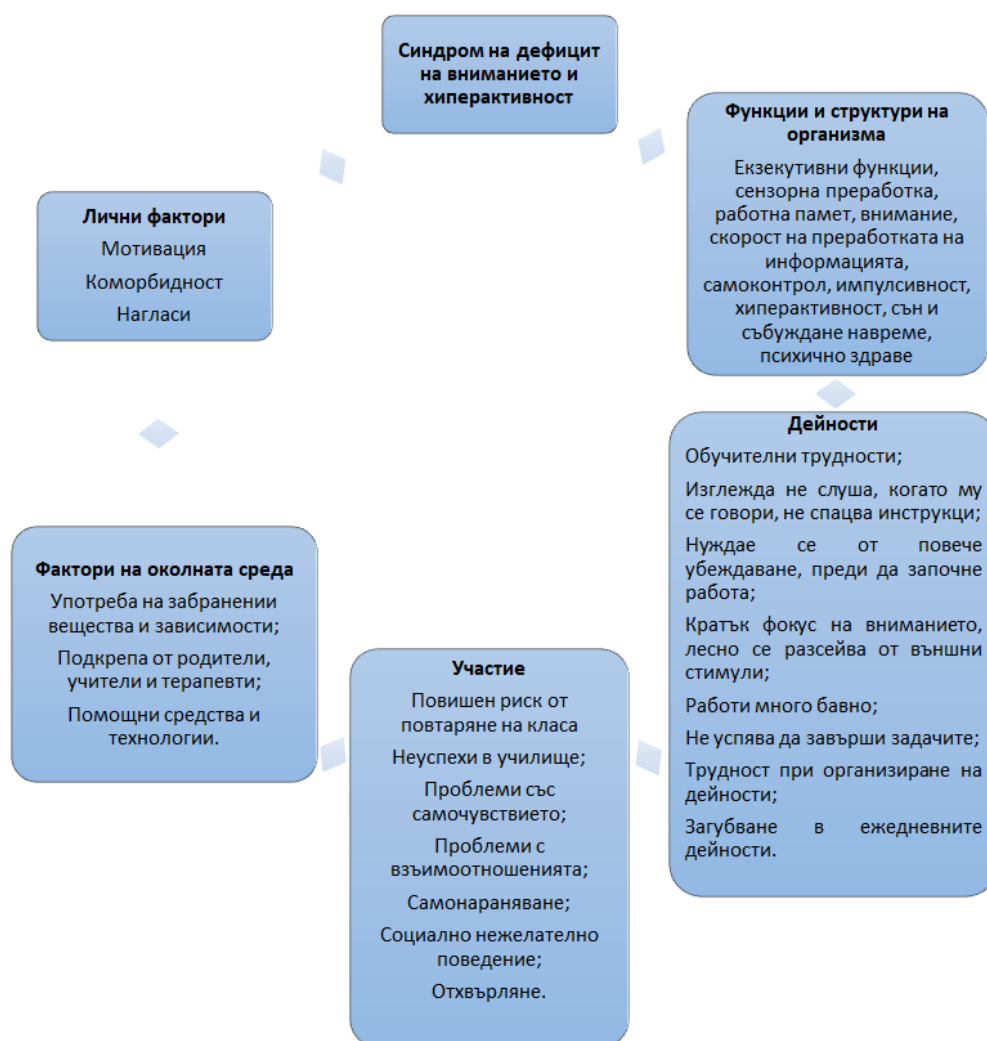
Международната класификация за функционирането на човека, уврежданията и здравето на деца и юноши (МКФУЗ) в контекста на приобщаващото образование се използва за оценяване на функционирането и необходимостта от подкрепа на децата и учениците със специални образователни потребности и/или хронични заболявания в различни области: мобилност, комуникация, учене и участие в социалния и обществен живот. МКФУЗ е предназначена за всички хора, а не само за тези, които имат някакви затруднения, свързани със здравето (СЗО, 2001). Всяка държава има отговорността да поощрява израстването на децата и младите хора като здрави и образовани граждани. Тази отговорност е на всички държавни институции и публични системи, в това число и системата на предучилищното и училищното образование, която има директна връзка с грижата за подрастващите. Тези права отговарят на универсални представителни такива за всички деца на най-високо ниво по отношение на здравето (чл. 24) и образованието (чл. 28), както е постановено в Конвенцията на ООН за правата на детето (UNICEF, 1989). Функционалната оценка на индивидуалните потребности, базирана на МКФУЗ, позволява на педагогическите специалисти да разберат по-добре контекста, в който възникват симптомите на синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност (СДВХ). Чрез изследване на различни фактори, като среда, рутина и социални ситуации, те могат да определят дали определени бариери или стресови фактори допринасят за проблемите с поведението на детето. Това разбиране може да ръководи разработването на стратегии за справяне, насочени към основните причини за предизвикателното поведение и трудностите в обучителния процес. Функционалната оценка на индивидуалните потребности помага да се идентифицират специфичните умения и области, в които детето се затруднява, както и тези, които са силната му страна. Всяко дете със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност има уникален набор от силни страни, затруднения и предизвикателства, пред които се изправя. Тази информация улеснява и подкрепя разработването на индивидуални планове за подкрепа на личностното

развитие, които кореспондират с конкретните потребности на детето и насърчават неговия растеж и развитие.

Синдромът на дефицит на вниманието и хиперактивност (СДВХ) е все по-често срещан синдром, който засяга приблизително 5% до 10% от децата (Danielson et al., 2018). Характеризира се с трудности при концентрацията, импулсивно поведение, хиперактивност, обучителни трудности и поведенчески особености. Идентифицирането и оценката са решаващи стъпки за осигуряване на подходяща приобщаваща среда и подкрепа за децата и учениците. В този аспект терминът "проблеми с функционирането и участието" обозначава широкото разнообразие от затруднения, свързани със СДВХ. Реципрочната връзка между тези проблеми и между личните характеристики и характеристиките на заобикалящата среда е подчертана в много изследвания: Emmers et al. (2016) използва Международната класификация на функционирането, уврежданията и здравето (ICF; СЗО 2001) за определяне на различни проблеми с функционирането и участието (вж. фиг. 1), които оказват влияние върху академичното функциониране на децата и учениците със СДВХ. Тази рамка има широк обхват върху функционирането на индивидите и включва както лични фактори, така и характеристики на средата. От една страна е видно, че децата и учениците със СДВХ могат да срещнат проблеми с екзекутивните функции като организиране и планиране, управление на времето, работна памет, когнитивна гъвкавост и инхибиране (Barkley and Murphy 2011; Reaser et al. 2007). А от друга, те имат проблеми с устойчивото и фокусирано внимание, с изпълнението на задачи и изпитват чести емоционални кризи, проявяват хиперактивност и импулсивно поведение. Тези затруднения водят до затруднения в дейността и участието, като например проблеми при избора на основни идеи и приоритизиране, социално функциониране и двигателна координация. Направените научни изследвания на области, свързани с проблемите с функционирането и участието на децата и учениците със СДВХ в училищна среда са до голяма степен фрагментирани. Поради това не са налични данни относно честотата и относителното въздействие на затрудненията с функционирането и участието върху академичния успех, реализацията и социалното благополучие. По-голямата част от проучванията са фокусирани главно върху личните характеристики (проблемите с функционирането и участието) на децата и учениците със СДВХ. Остава обаче неясно колко често и под въздействието на какви външни фактори възникват тези проблеми. Функционалната оценка, базирана на МКФЗУ ни дава поглед върху това как външните фактори и средата могат да причинят затруднения на децата и учениците със СДВХ. Средата и факторите на средата в детската градина и училище могат да бъдат разглеждани на различни нива, например: политиката на институцията, педагогическите компетенции на преподавателите, както и методите, използвани за обучение и преподаване.

В този контекст първата стъпка към разбирането и идентифицирането на трудностите пред децата и учениците със СДВХ е извършването на функционална оценка на индивидуалните потребности. Целта е да се разбере *как затрудненията влияят върху ежедневието на детето или ученика, както у дома, така и в училище/детската градина*. Оценката трябва да включва наблюдение на поведението в различни среди, интервю с родителите и учителите, наблюдение на детето или ученика и използването на подходящи диагностични инструменти (провеждане на стандартизирани тестове за оценка на специфични умения). От изключително значение е да се вземат предвид потенциалните фактори, които могат да допринесат за задълбочаването на симптомите на СДВХ, като например стрес, липса на сън или неразположение на децата. Разбирането на тези фактори може да помогне при разработването на целенасочена подкрепа. В съвременното образование функционалната оценка е ценна отправна точка за проследяване на напредъка на детето

със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност във времето. Това може да се реализира чрез сравняване на първоначалните резултати с последващите оценки. Педагогическите специалисти могат да определят ефективността на прилаганите методи и методики (интерактивни, дигитализиране, персонализиране) да направят необходимите актуализации и промени при необходимост. Тази гъвкавост позволява на плановете за подкрепа на индивидуалните потребности да бъдат адаптирани според потребностите на детето, увеличавайки вероятността от положителни резултати.

Фиг. 1. Синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност през призмата на функционалната оценка

Функционалната оценка при деца и ученици със СДВХ включва екип от професионалисти, включително педиатри/лекари, психолози, логопеди, ресурсни учители, учители и социални работници. В основата на качественото образование и подкрепа стои екипното сътрудничество, а този вид оценка насърчава откритата комуникация между родители, учители, терапевти и други заинтересовани страни, участващи в грижите за детето. Функционалната оценка, базирана на МКФУЗ, предоставя цялостно разбиране на предизвикателствата, бариерите пред децата/учениците, силните им страни и по този начин улеснява сътрудничеството и координацията между членовете на екипа, което води до по-ефективна и съгласувана подкрепа.

По време на функционалната оценка професионалистите търсят да идентифицират специфичните потребности на детето или ученика със СДВХ. Тези потребности могат да бъдат категоризирани в няколко области:

- *Академични умения:* Децата и учениците със СДВХ се изправят пред академични предизвикателства, които се изразяват в трудности с организацията, планирането и изпълнението на задачите. Идентифицирането на конкретни области на затруднения, като например четене, писане или математика, може да помогне при разработването на индивидуални учебни планове и индивидуални планове за подкрепа.

- *Социални умения:* Симптомите на СДВХ могат да повлияят на способността на детето да взаимодейства ефективно със средата и връстниците си, което води до проблеми със самооценката, увереността и социалното адаптиране. Идентифицирането на тези трудности в социалните умения може да насочи подкрепата към подобряване на взаимоотношенията и комуникационните умения на детето/ученика.

- *Поведение:* Хиперактивността, импулсивността и проблемите с вниманието могат да доведат до поведенчески проблеми в семейството, училището и общността. Идентифицирането на проблемното поведение и факторите, които го предизвикват, може да помогне при разработването на стратегии за управление и превенция на импулсивно поведение.

- *Когнитивни умения:* Децата и учениците със СДВХ може да имат затруднения в сферата на вниманието, гъвкавостта на мисълта и работна памет. Идентифицирането на специфични когнитивни трудности насочва педагогическите специалисти към избора на подходящи стратегии и методи за адаптиране на учебното съдържание.

- *Двигателни умения:* Децата със СДВХ може да имат затруднения с фината или грубата моторика, което може да повлияе на способността им да изпълняват задачи, които изискват използването на ръката или физическа активност. Подкрепящите стратегии могат да включват трудова терапия, адаптиране на училищната среда и предоставяне на възможности за физическа активност.

За много деца със СДВХ функционалната оценка може да разкрие бариери пред готовността за училище. Тези бариери могат да включват трудности при поддържане на внимание по време на уроци, изпълнение на задачи или участие в групови дейности. Разбирането на тези пречки позволява на учителите и родителите да осигурят подкрепяща среда и адаптирани стратегии, които насърчават успеха в училище.

Процесът по функционална оценка на деца и ученици със СДВХ обикновено включва следните *стъпки*:

- *Събиране на информация:* Професионалистите събират информация за медицинската история, развитието и средата на детето. Това може да включва преглед на медицинските досиета в сътрудничество с личния лекар или други медицински специалисти, въпросници за родители, учители, лекари или интервюта и наблюдение на детето в естествената му среда.

- *Оценка на уменията:* Екипът оценява различни умения на детето, като фини двигателни умения, груби двигателни умения, езикови умения, когнитивни способности, емоционално развитие и социални умения. Това се реализира чрез използването на стандартизирани инструменти за оценка, като тестове за интелигентност, тестове за развитие или скринингови инструменти.

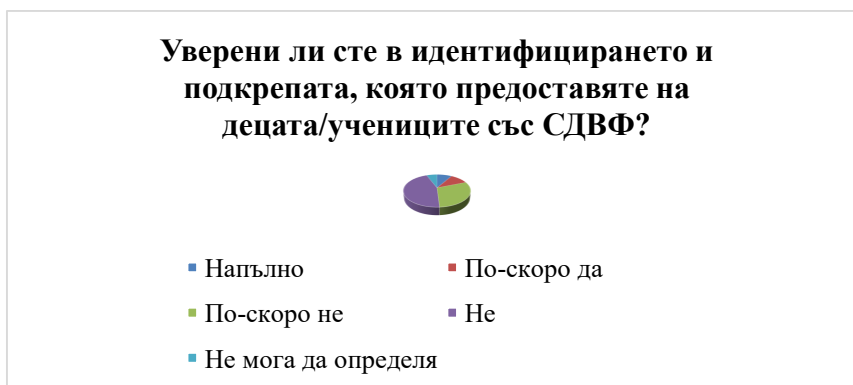
- *Идентифициране на областите на необходимостта от подкрепа:* Въз основа на събраните данни екипът идентифицира областите, в които детето може да се нуждае от допълнителна подкрепа, като например забавяне в езиковото-говорното развитие, затруднено социално взаимодействие, затруднена адаптация към нова среда или трудности с фината моторика.

- **Разработване на индивидуален план за подкрепа:** Екипът разработва индивидуален план за подкрепа, който очертава целите, стратегиите и времевата рамка за справяне с идентифицираните потребности. Този план трябва да бъде индивидуализиран и съобразен с нуждите, силните страни и предпочитанията на детето и семейството.

- **Мониторинг и оценка:** Екипът редовно наблюдава напредъка на детето и прави необходимите промени в индивидуалния план за подкрепа. Това може да включва повторни оценки на определени умения или актуализация на целия план, ако е необходимо.

За да бъде проучено доколко децата и учениците със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност биват разпознати и подкрепени в училищна среда, и доколко функционалната оценка подпомага този процес, бе създадена кратка анкета, насочена към учители в детската градина и училището. Приложен е миксиран подход към събиране на данните, с количествени и качествени показатели. Проучването се проведе чрез структуриран въпросник в ситуация на непосредствена лице-в-лице комуникация с респондентите. Чрез интервю-администрирания въпросник се осигурява по-добра надеждност на информацията, като се предоставя възможност за получаване и интегриране на информацията по качествено. За целите на изследване се разработи въпросник и проведе анкетно проучване с 30 учители с цел да се установи доколко има разбиране за важността на функционалната оценка на индивидуалната потребност, базирана на МКФУЗ за децата и учениците със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност в образователна среда. В изследването се включиха 30 общообразователни учители на деца от 3 до 15-годишна възраст от две детски градини и две училища на територията на град София.

Получените резултатите показват, че голям процент от респондентите се затрудняват в приобщаването на децата и учениците със СДВХ. Все още общообразователните учители не се чувстват достатъчно подготвени, за да предоставят необходимата подкрепа на децата и учениците със СДВХ, да идентифицират техните силни страни и бариерите, които средата може да създаде. Анализирания данни, получени от въпрос "Уверени ли сте в идентифицирането и подкрепата, която предоставяте на децата/учениците със СДВХ?", идентифицират потребност от допълнителни компетенции, насочени към стратегии и техники за управление на класната стая, проактивни стратегии, положителни методи за работа. Това е видно от фиг. 2.

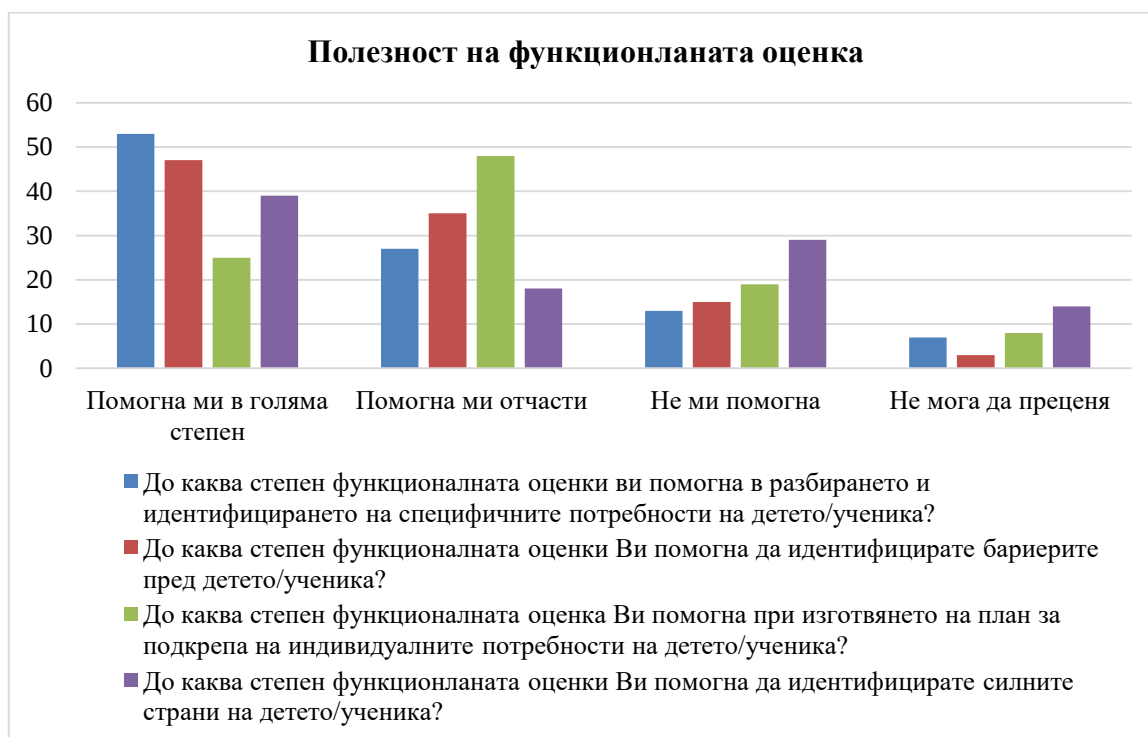

Фиг. 2. Идентифициране и подкрепа на децата/учениците със СДВХ

Провеждайки анкетата и обсъждайки проблема с общообразователните учители, се стигна до извеждане на необходимостта от по-високо ниво на емпатичност в средата на

детската градина и училището, повече информация за проблема и подходящи стратегии за превенция. Трябва да се мисли по посока осигуряване на условия на подкрепа и качествено приобщаване на децата и учениците със СДВХ в общообразователната среда. Защото приобщаването означава равен шанс за детето, независимо от възможностите му към даден момент, то може да играе и учи, да бъде прието и ценено. (Reaser, et al., 2007) Разбирането и идентифицирането на децата и учениците с емоционални и поведенчески проблеми, със синдром на СДВХ е в основата на превенцията на по-сериозните затруднения в училищна и зряла възраст.

Чрез разработеният въпросник, се проучи до каква степен функционалната оценка, базирана на МКФУЗ е в помощ на специалистите в процеса на разбиране, идентифициране и подкрепа към децата и учениците със СДВХ. Обработените резултати са представени във фиг. 3.

Фиг. 3. Разпределение на отговорите за полезността на функционалната оценка в образователна среда

Във основа на анализа на резултатите от анкетирането е видно, че функционалната оценка, базирана на МКФУЗ, се оценява положително от педагогическите специалисти. По-големият процент от респондентите споделят, че от много време се е отчитала необходимостта от подобен тип оценка в образователна среда, насочена към *био-психосоциалния модел*. От съществена важност за качествената подкрепа и качественото образование е идентифицирането на силните страни на децата и учениците, а функционалната оценка дава възможност да ги забележим и отчетем.

ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Базирайки се на направеното проучване относно функционалната оценка и идентифицирането на индивидуалните потребности, може да се заключи, че то играе решаваща роля в подпомагането на развитието на детето и осигуряването на подходяща подкрепа за деца и ученици със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност.

Чрез събиране на подробна информация за уменията, способностите и предизвикателствата/бариерите на детето, екипът от професионалисти има възможността да разработи целенасочени планове за подкрепа, които насърчават най-благоприятното развитие и успех. Сътрудничеството между професионалистите, семействата и всички специалисти, работещи с детето/ученика подпомага изграждането на подкрепяща среда, която позволява на детето да достигне пълния си потенциал на функциониране.

ЛИТЕРАТУРА

- Дамьянов, К. (2020). Функционално оценяване в приобщаващото образование. София.
- Матанова, В. (2016). Детска невропсихология, Нарушения на екзекутивните функции, Стено Варна
- Barkley, Russell A., and Kevin R. Murphy. (2011). The Nature of Executive Function (EF) Deficits in Daily Life Activities in Adults with ADHD and Their Relationship to Performance on EF Tests. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment* 33: 137–158. doi:10.1007/s10862-011-9217-x
- Danielson, M. L., Bitsko, R. H., Ghandour, R. M., Holbrook, J. R., Kogan, M. D., Blumberg, S. J. (2018). Prevalence of parent-reported ADHD diagnosis and associated treatment among U.S. children and adolescents, 2016. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/15374416.2017.1417860>
- Egger, H. L., Angold, A. (2006). Common emotional and behavior disorders in preschool children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 47:3/4, pp 313-337
- Reaser, Abigail, Frances Prevatt, Yaacov Petscher, and Briley Proctor. (2007). The Learning and Study Strategies of College Students with ADHD. *Psychology in the Schools* 44 (6): 627–638. doi:10.1002/pits.20252.

БЕЛЕЖКИ

- СЗО (2001). Психическо здраве: Ново разбиране, нова надежда.
- ICD-10: World Health Organization, (2010). DSM-5: American Psychiatric Association, (2013)
- UNICEF (1989). Statistics on Children in UNICEF Assisted Countries. UNICEF, New York.

REFERENCES

- Damyanov, K. (2020). Functional Assessment in Inclusive Education. Sofia.
- Matanova, V. (2016). Pediatric Neuropsychology, Disorders of Executive Functions, Steno Varna.
- Barkley, Russell A., and Kevin R. Murphy. (2011). The Nature of Executive Function (EF) Deficits in Daily Life Activities in Adults with ADHD and Their Relationship to Performance on EF Tests. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment* 33: 137–158. doi:10.1007/s10862-011-9217-x
- Danielson, M. L., Bitsko, R. H., Ghandour, R. M., Holbrook, J. R., Kogan, M. D., Blumberg, S. J. (2018). Prevalence of parent-reported ADHD diagnosis and associated treatment among U.S. children and adolescents, 2016. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/15374416.2017.1417860>
- Egger, H. L., Angold, A. (2006). Common emotional and behavior disorders in preschool children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 47:3/4, pp 313-337

Reaser, Abigail, Frances Prevatt, Yaacov Petscher, and Briley Proctor. (2007). The Learning and Study Strategies of College Students with ADHD. *Psychology in the Schools* 44 (6): 627–638. doi:10.1002/pits.20252.

NOTES

WHO (2001) *Mental Health: New Understanding, New Hope*.
ICD-10: World Health Organization, (2010); DSM-5: American Psychiatric Association, (2013)
UNICEF (1989). *Statistics on Children in UNICEF Assisted Countries*. UNICEF, New York.

д-р Цветомира Ангелова Ангелова
Регионален център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование – София-град
гр. София
e-mail: angelova_tzvetomira@abv.bg

FUNCTIONAL ASSESSMENT AND IDENTIFICATION OF THE NEEDS OF CHILDREN AND STUDENTS WITH ATTENTION DEFICIT HYPERACTIVITY DISORDER

Cvetomira Angelova

ABSTRACT

Functional assessment of child development is an important component in the understanding and support of children and students with attention deficit hyperactivity disorder. This comprehensive assessment provides valuable information on the skills, abilities and challenges faced by a child/student in different areas of their development. By identifying strengths, difficulties and potential areas for support, pedagogical professionals can develop targeted plans and strategies to promote the optimal development and well-being of the child. The article examines the process of functional assessment of child development, the key areas it covers, and the importance of this tool in supporting the development of children with attention deficit hyperactivity disorder.

Keywords: *functional assessment of child development; attention deficit hyperactivity disorder; challenges; strengths; areas of support*

Cvetomira Angelova Angelova, Ph.D
Regional Center for Support of the Process of Inclusive Education – Sofia-city
Sofia
e-mail: angelova_tzvetomira@abv.bg